

Beyânî Tefsirin Doğuşu ve Gelişimi*

Özet: Çağdaş İslam dünyasındaki tefsir hareketi, daha geniş ufuklu, daha derin yansımaları olan, çağdaş düşünceye daha uygun ve tefsir mirasına daha çok katkısı olan bir yönelişe tanık olmuştur. O da belâgat, fesâhat, ses ve ifade güzelliği yönünden Kur'an'ın beyânî i'câzını ortaya koyan beyânî tefsir yöneliştir. Kur'an'ın ifade üslubuna dair incelikleri açıklayan beyânî tefsir, genel tefsirden bir cüz olup sanatsal açıdan takdîm-te'hir, hazif-zikir, teşâbüh-ihtilaf ve bir lafzı diğerine tercih etme gibi ifade üslubuyla ilgili incelikleri ortaya çıkaran bir tefsir çeşididir. Beyânî tefsir düşünce, ilim ve metot şeklinde üç aşamadan geçmiştir. Peygamber, Sahabe ve Tabiûn'un bu alandaki katkıları düşünce aşamasını; tedvîn döneminde Ebu Ubeyde, Ferrâ ve Câhız'ın tefsir alanındaki çalışmaları ilim aşamasını; 20. yüzyılda Emin el-Hülî'nin ve Âişe Abdurrahman Bintü's-Şâti'in çalışmaları da metot aşamasını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Beyânî Tefsir, Beyânî İ'câz, Emin el-Hülî, Bintü's-Şâti'.

İzzet
MARANGOZOĞLU**

Rise and Development of Tafsir al-Bayani

Abstract: The interpretation (tafsir) movement in the modern Islamic world has witnessed an orientation with more broad scope, deeper reflections and which is more suitable for contemporary thinking and has more contribution to the tafsir heritage. This is the elucidative (bayani) tafsir orientation which set forth the elucidative inimitability (i'jaz) of the Quran from the standpoint of rhetoric, fluency, sound and beauty of expression. It is also the expression style explaining the intricacies of the Quran. The bayani tafsir is a part of the general tafsir and it is a kind of tafsir revealing intricacies about the expression style such as advance-retard, ruling out-mentioning, simulation-controversion and preference of one word to another. The bayani tafsir has gone through three phases such as thought, knowledge and method. The contribution of the Prophet, companions and followers (Tabi'un) in that field constitute the thought phase; the works of Abu Ubaydah, al-Farra and al-Jahiz in the codification (tadween) period in the field of tafsir constitute the knowledge phase; and the works of Amin al-Khuli and Aisha Abd al-Rahman Bint al-Shati in the 20th century constitute the method phase.

Key Words: Bayani Tafsir, Bayani I'jaz, Amin al-Khuli, Bint al-Shati.

* Bu makale yayınlanmamış doktora tezimizden yola çıkarak hazırlanmıştır. Marangozoğlu, İzzet. "Beyânî Tefsir Metodu Fâdil Sâlih es-Samerrâi Örneği" (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015).

** Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı. izzet.marangozoglul@ikc.edu.tr

Giriş

Kur'ân-ı Kerim, apaçık bir Arapçayla; belâğat ve fesahat dizginlerine tutunan, şiirlere panayırlar, hitabete meclisler tertip eden ve şiiri övünç vesilesi sayan bir ümmete indirilmiştir.¹ Kur'ân dilinde yeni olan taraf, hangi sahada söz söylüyorsa söylesin, daima en üstün malzemeyi ve kasdolunan manayı ifade eden en uygun lafzı yerli yerince tayin etmesidir. Böylece mana, lafızdaki en mükemmel sûretini; lafız ise manadaki en uygun ve en sağlam yerini bulmaktadır.²

Kur'ân-ı Kerim, indirilişinden beri eşsiz beyânî üslubuyla insanların ilgisini çekmeye devam etmiştir. Belli bir kavmin diliyle inmesine rağmen, onun üslubu o toplumun ortaya koyduğu şiir ve nesir üslubundan daha üstün ve daha belîğ olmuştur. Vahyin nüzulünden itibaren mümini ve kâfiriyle insanların üzerinde durduğu, işte Kur'ân'ın kendine has bu üslubu olmuştur. Kur'ân, Arap lisanının dışına çıkmadan beyân ve fesahatte en yüksek noktaya ulaşmıştır. Öyle ki, Araplardan bazıları dillerinde alışageldikleri üsluptan farklı gördükleri Kur'ân'ın dil üslubundan son derece etkilenmişlerdir.³ Kur'ân'ı vafsetmekten aciz kalan Velid b. Muğîre kıssası, bu hayranlığı anlatan en güzel örnektir.⁴

Kur'ân'ın beyânına olan bu ilgi, nübüvvet asrından itibaren artarak devam etmiştir. Tefsir ile ilgili gerek rivayet gerekse dirayet alanında birçok çalışma yapılmıştır. Yirminci yüzyılda kendine ait yöntemleri, temsilcileri ve literatürü olan tefsir akımlarının ortaya çıkmasıyla birlikte bu alandaki çalışmalar yeni bir ivme kazanmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak Emîn el-Hülî'nin (ö. 1966) kurduğu, eşi ve takipçisi Âişe Abdurrahmân Bintu's-Şâti'nin (ö. 1998) geliştirdiği "beyânî tefsir" adında "yeni bir metot" ortaya çıkmıştır. Son dönem tefsir hareketleri içinde yer alan beyânî tefsir metodu, Kur'ân-ı Kerim'i doğru bir şekilde yorumlamayı ve ona, pratik hayatta kaybettiği misyonunu tekrar kazandırmayı hedeflemektedir.

- 1 Kâmil Ali Sa'fân, *el-Menhecu'l-Beyânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerim*, (Kahire: Mektebetü'l-Anglo el-Mısıriyye, 1981), 5.
- 2 Muhammed Abdullah Derrâz, *en-Nebeu'l-Azîm Nazarât Cedîde fi'l-Kur'ân*, nşr. Abdulhamîd ed-Dehâhinî, (Riyad: Dâru Taybe, 1417/1997), 115.
- 3 Abdurrezzâk Hirmâs, "el-İtticâhu'l-Beyânî fi't-Tefsîr: Neş'etuhü ve-Tatavurruhu," *Mecelletu Da'veti'l-Hak*, 325 (1417/1996): 32-33.
- 4 İbn İshâk, *Kitâbu'l-Mübteda'i ve'l-Meb'asi ve'l-Meğâzi*, tah. Muhammed Hamîdullah, (Rabat: 1396/1976). Seyyid Kutub da Kur'ân'ın eşsiz beyanı karşısında küfürde ısrar eden Velid b. Muğîre ile bu beyandan etkilenip imanı seçen Ömer b. Hattab'ı iki örnek olarak bize takdim etmektedir. Bkz. Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru's-Şurûk, 2002), 23-24.

I. Kavramsal Çerçeve

A. Tefsîr

Tefsîr kelime olarak “*fesr*” veya taklib tarikiyle “*sefr*” kökünden gelen “*tefîl*” vezninde bir masdardır. “*Fesr*”, sözlükte bir şeyi açıklamak, ortaya çıkarmak ve üzeri örtülü bir şeyi açmak gibi manalara gelmektedir.⁵

Tefsîr kelimesinin taklib tarikiyle türediği iddia edilen “*sefr*” masdarı da, Araplar arasında kapalı bir şeyi açmak, aydınlatmak ve ortaya çıkarmak gibi manalarda kullanılmaktadır.⁶

Tefsîr kelimesi terim olarak ise, müşkil olan lafızdan murad edilen şeyi keşfetmektir şeklinde tarif edilmiştir.⁷

Bir ilim olarak ele alındığı zaman da tefsîr, insan gücü ve Arap dilinin verdiği imkân nispetinde Allah'ın muradına delâlet etmesi bakımından Kur'ân metninin içerdiği manaları ortaya koymak demektir.⁸

Tefsîr, kendisiyle, Muhammed (s.a.v.)'e indirilen Allah'ın Kitabının anlaşıldığı, manalarının açıklandığı; hüküm ve hikmetlerinin bilindiği ilim şeklinde de tarif edilmiştir.⁹

B. Beyân

Beyân, lügatte ortaya çıkmak, kapalılığı gidermek ve açıklamak manasına gelmektedir.¹⁰ Ayrıca “bir nesneyi ayrı, açık, belli, âşikar, net, vâzılı, ya da anlaşılır kılmayı sağlayan vasıtaya” da “beyân” denir. İzhâr edilmesi amaçlanan anlamı açığa, meydana çıkarmasından dolayı “kelâm” yani “söz”/“beyân” olarak adlandırılmıştır.

5 İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî, *Lisanu'l-Arab*, IV, (Beyrut: 1955), 369; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, II, (Mısır: 1376), 781; Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*, III, (Mısır: 1306), 470; İbnu Fâris'e göre tefsîr, kelime olarak “Fe-Se-Re” kökünden gelip “bir şeyi beyân ve izah etme” manasına gelmektedir. Bkz. İbn Fâris Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, nşr. Abdusselâm Muhammed Hârûn, IV, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 402.

6 İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, IV/369; Ebû Abdillâh Bedruddin Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, tah. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, II, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1400), 147.

7 İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, IV, 369; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, III, 470.

8 Muhammed Abdulazîm ez-Zerkânî, *Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I, (Mısır: ts.), 471; Muhammed Huseyn ez-Zehbî, *et-Tefsîr ve'l-Mufessîrîn*, I, (Kahire: Mektebetu Vehbe, ts.), 14.

9 Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 13.

10 İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, “بَيَّنَّ” md.

Ayrıca “mücmeli ve mübhemi açıklayan söz” de “beyân” diye adlandırılmıştır.¹¹

İstılahta ise beyân, kastedilen şeyi, en belîğ lafızla ortaya çıkarmak şeklinde tanımlanmıştır.¹² Beyân, üç belâğat ilminden biri olan ve onunla bir mananın farklı yollarla ve açık bir şekilde ortaya konduğu ilim şeklinde tanımlanmıştır.¹³

Arap kültüründeki ilim ve bilgi türlerini beyân, irfân ve burhân şeklinde üç ana grupta toplayan¹⁴ Muhammed Âbid el-Câbirî (ö. 2010), bir bilgi eylemi olarak gördüğü “beyân”ı; Arapların diliyle, ifade ve edebî fasihlikte Arapçanın üslupları doğrultusunda inen Kur’ânî söylem şeklinde tarif etmektedir.¹⁵

Mübîn (apaçık) Kitab’ın ayetleri, Araplara, mesajını rahatlıkla anlayabilecekleri netlikte kendi dilleriyle nazil olmuştur.¹⁶ “إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ” - Elif, Lâm, Râ (ve benzeri harflerden, alın size kendi dilinizden bir Kitap)! Bunlar, gerçeği apaçık gösteren Kitab’ın ayetleridir. Şüphesiz ki O’nu biz, anlayıp akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur’ân olarak indirdik.”¹⁷ Mübîn burada, Arapların, dili ve üslubu karşısında aciz kaldıkları Kur’ân i’câzının bir vasfı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸

C. Beyânî Tefsir

Kur’ân’ın ifade üslubuna dair incelikleri açıklayan tefsir yöntemidir. Beyânî tefsir, genel tefsirden bir cüz olup sanatsal açıdan taktîm-te’hîr, hazif-zikir ve bir lafzı diğeri-ne tercih etme gibi ifade üslubuyla ilgili incelikleri ortaya çıkaran bir tefsir çeşididir.¹⁹

Beyânî Tefsir, Kur’ân belâğatı kapsamında teşbîh, istiâre, kinâye ve temsil gibi beyân sanatlarını inceleyen ve bunlardan hâsıl olan hakikî, mecazî veya lafzî ilişkileri inceleyen bir yöneliş olarak da tarif edilmiştir.²⁰

11 Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb el-İsfehânî, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur’ân*, tah. Safvân Adnân Dâvûdî, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1430/2009), 157-158.

12 İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, “عين” md.

13 Ebu'l-Meâlî Celâluddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni, *et-Telhis fî 'Ulûmi'l-Belâğâ*, tah. Abdurrahman el-Berkûkî, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), 235.

14 Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 482.

15 Câbirî, *Arap Aklı*, 143.

16 Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf 'An Hakâ'iki Gavâmidî't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vil*, tah. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, II, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995), 385-386.

17 Yusuf, 12: 1-2.

18 Muhammed Kerîm el-Kevvâz, *Ebhâs fî Belâğati'l-Kur’âni'l-Kerîm*, (Beyrut: 2006), 45.

19 Fâdil Sâlih es-Sâmerrâi, *Alâ Tarîki't-Tefsîri'l-Beyânî*, I, (Amman: Dâru'l-Fikr, 1434/2013), 7.

20 Muhammed Huseyn Ali es-Sağîr, *el-Mebâdi' u'l-Âmme li-Tefsîri'l-Kur’âni'l-Kerîm Beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbîk*, (Beyrut: Dâru'l-Müerrihi'l-Arabî, 1420/2000), 110.

Muhammed el-Mübârek'e göre bu tefsir; "Ayetleri terkip ve lafız yönünden inceleyen ve -ister mananın güzel bir biçimde ifade edilişi, ister lafzın ahengi ve güzelliği cihetinden olsun- bu terkip ve lafızların belli başlı edebî özelliklerini ortaya koyan bir tefsir yöntemidir."²¹

Beyânî tefsir, Kur'ân'da geçen kelime ve terkiplerin, ilk muhaplarının anladıkları gibi anlaşılmasını esas alan tefsir metodu şeklinde de tanımlanabilir. Bu tefsirde tercih edilen sistem, Kur'ân'ı Kur'ân'la, sahih hadislerle, Arap dilinin özellikleriyle, içtihatla ve Kur'ân metninin birbirini tamamlayan bir bütün oluşuna bakarak tefsir etme sistemidir. Bu tefsir metodunda Kur'ân ayetlerini bir bütünlük durumu dikkate alınmadan, birbirinden ayırarak her birini ayrı ayrı tefsir etmek sağlıklı değildir. Bilakis aynı grubu oluşturan âyetler topluca ele alınıp ana amaç ve genel hedef gözetilerek topluca sunulmalıdır.²²

D. Beyânî İ'câz

İ'câz dilde geçmek, öne geçmek manasına gelir. "أَعْجَزَنِي فَلَانٌ - Falanca beni geçti" denir. Bir şeye ulaşmaktan veya onu kavramaktan aciz kalındığı durumlarda da "أَعْجَزَنِي فَلَانٌ" denir.²³

Kur'ân'ın nazım, telif, dil üslubu, ses nizamındaki ahenk, lafız - mana dengesi, farklı seviyedeki insanlara hitapta bulunması, konuları iç içe anlatması, beyân tarzındaki çeşitlilik, gaybî haberlere yer vermesi, insanlığın ihtiyacını karşılaması ve herhangi bir hükmünün Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından değiştirilmemesi gibi i'câz vecihleri bulunmaktadır.²⁴

Beyânî i'câz, nazım üzerine kurulu olup Kur'ân lafızlarının cümle içerisindeki tertib ve seçimiyle terkip ve âyetlerin sûre içerisindeki tertibini inceleyen bir i'câz çeşididir.²⁵

21 Muhammed el-Mübârek, *Dirâse Edebiyye li-Nusûsin Mine'l-Kur'ân*, (Dımeşk: Dâru'l-Fıkr, 1964), 5.

22 Ahmed eş-Şirbâsi, *Hz. Peygamber'den Günümüze Tefsir Ekolleri*, çev. Mustafa Özcan, (İstanbul: Özgü Yayınları, 2010), 155.

23 İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, V, 369.

24 Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 196-200. Söz konusu i'câz vecihlerini beyânî, gaybî, hitâbî, nazmî ve ilmî i'câz şeklinde özetlemek mümkündür. Bkz. Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 100-102. Bazı eserlerde bu i'câz vecihlerinin, edebî, itikâdî, ta'abbudî, ahlâkî, teşrîî, târîhî, terbevî, nefsi, iktisâdî, itârî, ilmî, tahaddî, inbâî ve Kurân'ın, indîği vahiy dilini günümüze kadar muhafaza etmesi şeklinde sıralandığı görülmektedir. Bkz. Zağlûl Râğîb Muhammed en-Neccâr, *Kadiyyetu'l-İcâzi'l-İlmî li'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Davâbitu't-Te'âmuli Ma'ahâ*, (Gize: Dâru Nahdati Mısır, 2006), 250-251.

25 Fadl Hasan Abbâs ve Senâ Fadl Abbâs, *İcâzu'l-Kurâni'l-Kerîm*, (Amman: Dâru'l-Furkân, 1412/1991), 165.

Kur'ân-ı Kerim, insanların beyânını aşan ve ondan farklı olan beyânî bir mucizedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ – Ey kitap verilenler! Elçimiz size, Kitap'tan gizlediğiniz birçok şeyi açıklamak üzere gelmiş bulunuyor. Fakat O, gizlediklerinizin birçoğunu da açıklamıyor (yüzünüze vurmuyor). Kuşkusuz size Allah'tan bir Nur / Işık ve her şeyi açıklayan bir Kitap geldi."²⁶

Hidayet vasfının yanında Kur'ân'ın ikinci özelliği i'câzdir. Dolayısıyla Kur'ân bir hidâyet ve i'câz kitabıdır.²⁷ Tefsir ilminde farklı i'câz çeşitleri üzerinde durulsa da beyânî i'câz Kur'ân'ın en önemli vasfı olarak görülmektedir. Bunun en bariz göstergesi de i'câz müelliflerinin eserlerinin giriş kısmında Kur'ân'ın beyânî yönünü ön plana çıkarmalarıdır.²⁸

Çağdaş âlimlerden Salâh Abdulfettâh el-Hâlidî, *İ'câzu'l-Kurâni'l-Beyânî ve Delâilu Masdarihi'r-Rabbânî* adlı kitabında Kur'ân-ı Kerim'in; belağatı, üslubu, beyânî ve anlatımı ile erişilemez bir kitap olduğunu belirttiğinden²⁹ sonra Kur'ânî anlatımdaki beyânî i'câzın konularını;

- 1- Zikir ve hazif,
- 2- Terâdüfün reddi ve birbirine benzeyen (müteşâbih) lafızlar arasındaki farklılıklar,
- 3- Teşâbüh ve ihtilâf,
- 4- Ta'rîf ve tenkîr,
- 5- Takdîm ve te'hîr,
- 6- Te'kîd (te'kîd ve te'kîdsizlik halinde Kur'ân lafızları),
- 7- Tekrarlar,
- 8- Âyet fasılaları,
- 9- Edebî tasvîr,
- 10- Sûre açılışları,
- 11- Kur'ân anlatımında zâid harf meselesi ve harflerdeki ziyadenin reddi,
- 12- Tadmîn (harflerin veya fiillerin tenâvübü / birbirinin yerine kullanılması),
- 13- Aynı kökten türemiş kelime (fiil, sıfat, masdar) yapıları,
- 14- Sayısal uyum (*et-tenâsuku'l-'adedî*)³⁰ şeklinde sıralamaktadır.

26 Mâide, 5: 15.

27 Mehmet Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 3.

28 Hafnî Muhammed Şeref, *İ'câzu'l-Kurâni'l-Beyânî Beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbîk*, (Kahire: 1390/1970), 375-376.

29 Salâh Abdulfettâh el-Hâlidî, *İ'câzu'l-Kurâni'l-Beyânî ve Delâilu Masdarihi'r-Rabbânî*, (Amman: Dâru Ammâr, 1421/2000), 186.

30 Hâlidî, sayısal i'câzı (*el-i'câzu'l-'adedî*) diğer i'câz çeşitleriyle birlikte beyânî i'câz kapsamına dâhil etmektedir. Bkz. Hâlidî, *İ'câzu'l-Kurân*, 328.

Kur'ân'ın i'câzına vurgu yapmayan her okumanın, Kur'ân'ı istenildiği gibi şekil verilebilecek bir nesne konumuna indirgeyeceği muhakkaktır. Oryantalist okumaların i'câzı reddeden yaklaşımı ya da Kur'ân-ı Kerim'i diğer üstün karakterli metinlerle aynı seviyede görmesi de gözden uzak tutmamamız gereken bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.³¹

E. Beyânî İ'câz'ın Beyânî Tefsirle İlişkisi

Beyânî tefsir, sanatsal açıdan, Kur'ân'ın ifade üslubundaki incelikleri araştıran tefsir çeşididir. Beyânî i'câz ise, müşrik Araplara karşı bir meydan okuma yöntemidir. Beyânî i'câzın konusu, bir benzerini getirme konusunda insanı âciz bırakan Kur'ân'ın eşsiz beyânıdır. Buradaki benzerlikten kasıt beyânî benzerliktir. Allah Resûlü (s.a.v.), kendilerine gönderildiği toplumun öne çıktıkları bir alanda onlara meydan okumuştur. Çünkü toplumun ileri olmadığı bir alanla ilgili meydan okumanın, meydan okuma olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Meydan okumanın ve galip gelmenin bir anlam kazanması için her peygamberin mucizesinin, toplumunun öne çıktığı bir alanda olması şarttır.³² Yüce Allah, cahiliye Araplarından; Kur'ân'daki ilmin, gaybî veya şer'î bir meselenin bir benzerini getirmelerini istememiştir. Bilakis onlardan -uydurulmuş bile olsa- Kur'ân'daki beyânın bir benzerini getirmelerini istemiştir. "Yoksa 'onu uydurdu' mu diyorlar. De ki: O halde onun gibi uydurulmuş on sûre getirin. Doğru söylüyorsanız Allah'tan başka yardıma çağırabileceğinizi de çağırın."³³ Yani onlara "Beyân ve belâgatte Kur'ân'a benzemek kaydıyla mana ve içerik yönünden uydurulmuş on sûre getirin" denmektedir. Kur'ân, müşrik Araplara meydan okuduğunda onları ilimlerden, haberlerden, gaybî ve şer'î hususlardan muaf tutmuş; onlardan beyân, belâgat ve ifade yönünden bir benzerini getirmelerini istemiştir.³⁴

Kur'ân'ın meydan okuyup kendilerinden bir benzerini, başka bir deyişle onun gibi uydurulmuş on sûreyi getirmelerini istediği o kimseler, muhatap oldukları bu beyân türünün, beşerî beyân cinsinden olmadığına gâyet bilincindeydiler.³⁵

31 Fethi Ahmet Polat, *Çağdaş İslam Düşüncesinde İslam'a Yaklaşımlar*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 367.

32 Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, *Kur'ân Mucizesi*, çev. M. Sait Şimşek, (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2011), 11-12.

33 Hûd, 11: 13.

34 Hâlidî, *İ'câzu'l-Kurân*, 111.

35 Mâlik Bin Nebî, *Muşkilâtü'l-Hadâra: ez-Zâhiretu'l-Kurâniyye*, trc. Abdussabûr Şâhîn, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1420/2000), 28.

Kur'ân'ın taklit edilemeyeceğine dair en yaygın dayanak noktası, Kur'ân'ın edebî formu (nazmı) ve retorik tarzı (üslubu) olmuştur. Şu anda birçok âlim için nazım ve üslup, i'câz ile aynı anlamı ifade etmeye başlamıştır.³⁶ Harflerden kelimelere ve cümlelere kadar Kur'ân'ın bütününde görülen bu terkip ruhunu, bir başka söz diziminde bulmak mümkün değildir.³⁷

F. Lüğavî Tefsir

Lüğavî tefsir, Arap dilinin lafız ve üslup kurallarını esas alarak ve Kur'ân'ın da indirildiği Arapça manaya başvurarak Kur'ân lafızlarını açıklayan bir tefsir türüdür. Konusu da Kur'ân'ın i'râbı, garîb lafızları, "vücûh ve nezâir"³⁸leridir. Bu eğilimin en önemli yönü, Kur'ân ve sünnetin yanı sıra Kur'ân'ın indirildiği dile başvurarak tefsir yapmaya olanak sağlamasıdır.³⁹

Buna "dilbilimsel" ya da "filolojik" tefsir de denilmektedir. Söz konusu tefsirin genel niteliği, Kur'ân tefsirinde kelimelerin okunuşu, anlamı, yapısı ve cümle içerisindeki dizilişi gibi dilbilimin çeşitli alanlarını ilgilendiren problemler üzerinde durmasıdır.⁴⁰

Taberî (ö. 310/923)'nin çizdiği çerçeveden hareketle lüğavî tefsiri, "Kur'ân'ın; gerek Sahabe ve imamlardan oluşan selefin gerekse tâbiûn ve ümmetin âlimlerinden oluşan halefin görüşlerine ters düşmemek kaydıyla Arapların şiiplerinden, kelimelerinden ve bilinen yaygın lügatlarından deliller getirerek tefsir edilmesi"⁴¹ şeklinde tarif etmek mümkündür.

36 Farid Esack, *Kur'ân Hermenötüğü Sorunlar ve Öneriler, Kur'ân'ı Anlama Çabaları*, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2010), 71; ayrıca bkz. Issa J. Boullata, "Kur'ân'ın Belağat Açısından Tefsiri: İ'câz ve İlgili Konular," çev. İbrahim H. Karslı, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5 (2005): 258.

37 Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *İ'câz'ul-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyye*, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1393/1973), 187; Muhammed Saïd Ramadan el-Bûtî, *Min Revâ'î'l-Kur'ân*, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1999), 144. Ayrıca bkz: Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1977), 334-340.

38 Kur'an'da bir kelimenin farklı yerlerde kazandığı değişik mânaları mükerrerleriyle birlikte inceleyen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserlerin ortak adı. Bkz. Mehmet Suat Mertoğlu, "Vücûh ve Nezâir," *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XLIII, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 141.

39 Abdurrezzâk Hirmâs, "el-İtticâhu'l-Luğavî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerim," *Mecelletu Da'veti'l-Hak*, 323 (1417/1996), erişim 02 Temmuz 2015, <http://www.habous.gov.ma/daouat-alhaq/item/8105>.

40 Demirci, *Tefsir Terimleri*, 171.

41 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib el-Âmulî et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, tah. Ahmed Muhammed Şâkir, I, (yy.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000), 93.

Bunlardan başka lüğâvî tefsir için “Kur’ân’ın, Arap dilinin lafız ve üslup kurallarına göre açıklanması”⁴², “Bağlamı gözetmek kaydıyla nahiv ve belâğat kaidelerine dayanan tefsir”⁴³ ve “Kur’ân tefsirinde, lüğâvî manayı belirleyen şer’î nassın yokluğunda Arapların kullandığı Arapça manaya başvurma”⁴⁴ gibi birbirini tamamlayan tarifler yapılmıştır.

G. Lüğâvî Tefsirin Beyânî Tefsirle İlişkisi

Lüğâvî tefsir, Kur’ân lafızlarını yapısal (sarf ve nahiv) açıdan ele alarak ve Kur’ân’ın indirildiği Arapça manaya başvurarak açıklayan bir tefsir türü olduğunu söylemiştik. “Beyânî” tefsirle de Kur’ân’daki lafız ve terkiplerin âyet ve surelerdeki yerini, tertibini ve seçimindeki güzelliği inceleyen;⁴⁵ takdîm-te’hîr, hazif-zikir ve bir lafız diğerine tercih etme gibi Kur’ân’ın ifade üslubuna dair incelikleri açıklayan tefsir çeşidi kastedilmektedir.⁴⁶

Yapılan tanımlardan hareketle denebilir ki her iki tefsir eğilimi de, Kur’ân’daki lafız ve terkiplerin manasını incelerken beyânî tefsir, bu lafız ve terkiplerin yeri, tertibi ve seçimindeki güzelliği ortaya çıkarmaktadır. Her ikisi de kıraat, ses, sarf, nahiv ve belâğat kaidelerine dayanarak ayetleri açıklarken beyânî tefsir bunların ihtiva ettikleri edebî incelikleri ortaya çıkarmaktadır. Her ikisi de âyet ve sûre bağlamını gözetirken, beyânî tefsir, bağlamın anlatımsal özelliklerini; içindeki her terkinin, her kelimenin, her harfin ve hatta her hareketin yapısı, değerini ve vazediliş gerekçesini incelemektedir.

Kadim dilcilerin yaptığı gibi her iki tefsir eğilimi de Câhiliye ve Sadru’l-İslam dönemindeki (m. 622 - 662) edebî yapıtların ortaya konduğu ve Kur’ân’ın da kendisiyle indiği Arapçanın fasih edebî dilini referans alırken⁴⁷ beyânî tefsir bu dilin edebî inceliklerini ve mana güzelliklerini ortaya koymaktadır.

Zemahşerî’nin Keşşâf’ı gibi lüğâvî yönle beyânî yönün kesiştiği bazı tefsirler bu tespitleri destekler mahiyettedir.

42 Müsâid b. Süleyman b. Nâsir et-Tayyâr, *et-Tefsîru’l-Lüğâvî li’l-Kur’âni’l-Kerîm*, (Demmam: Dâru İbni’l-Cevzi, 1422), 38.

43 Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-Mufessirûn*, II, 398.

44 Ahmed Hasen Sâlih Muhammed el-Fakîh, “Tefsîru’l-Cumleti’l-Kur’âniyye fi Dav’it-Te’sîsi ve’t-Tevkîd,” (Doktora Tezi, Câmî’atu’l-Kur’âni’l-Kerîm ve’l-Ülûmi’l-İslâmiyye, 1431/2010), 24.

45 Ahmed Ebû Zeyd, *et-Tenâsubu’l-Beyânî fi’l-Kur’ân: Dirâse fi’n-Nazmi’l-Ma’nevî ve’s-Savti*, (Rabat: Külliyyetü’l-Âdâb ve’l-Ülûmi’l-İnsâniyye, 1992), 39.

46 Sâmerriâi, *et-Tefsîru’l-Beyânî*, I, 6.

47 Subhî es-Sâlih, *Dirâsât fi Fikhi’l-Luğâ*, (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1976), 60.

II. Beyani Tefsirin Doğuşu ve Gelişimi

A. Beyânî Tefsir'in Başlangıç Aşaması

Kur'ân'ın beyânına olan ilgi nübüvvet asrına dayanmaktadır. Kur'ân'ın, belâğat ve fesahatte bir benzerini getirmeleri konusunda Arap müşriklerine meydan okuyup onları aciz bırakmasıyla bu ilgi artmıştır.

Kur'ân'ın ilk muhatabı Hz. Peygamber ve değerli ashabıdır. Onlar, Kur'ân'ı anlamak ve ondan layığıyla istifade edebilmek için ellerinden gelen gayreti göstererek büyük ölçüde ondan yararlanmışlardır.

Bu aşamanın hedefi, müşrik Araplara meydan okuyarak Kur'ân'ın getirdiği beyân ve belâğatın bir benzerini getirmelerini istemektir. Beyânî tefsire dair ilk örnekleri bizlere sunanlar Peygamber (s.a.v.), Sahabe ve Tabiündür.

1-Peygamber (s.a.v.) Dönemi

Peygamber (s.a.v.)'in, Kur'ân'ın ilk müfessiri olduğu bir gerçektir. O'na bu görevi bizzat Allah Teâlâ vermiş ve tebliğ görevi⁴⁸ yanında beyân vazifesini⁴⁹ de yüklemiştir.

Hz. Peygamber, kendisine Allah tarafından yüklenen bu görevi layığıyla yerine getirmiştir. Sahabenin bazı âyetleri anlamada düştükleri hataları düzeltmiş, onlara kapalı (mübhem) gelen manaları açıklamış, Kur'ân'ın anlaşılmasının önündeki zorlukları gidermiştir.⁵⁰

Hz. Peygamber, insanları karanlıklardan nura çıkarıp doğru yola iletmesi için kendisine indirilen Kur'ân'ı, Yüce Allah'ın buyruğuna⁵¹ uyararak söz ve fiiliyle açıklamıştır.⁵²

Yüce Allah'ın oruçla ilgili "وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ" - Ve şafağın beyaz ipliği siyah ipliğinden size göre ayırdoluncaya kadar yiyip için⁵³ âyeti indiği vakit Adıyy b. Hâtim (ra): "Bunlarla, şu bildiğimiz iki ip mi kastediliyor?" diye sorunca Allah Resûlü (s.a.v.) kendisine: "Bilakis, onlar gecenin siyahlığı / karanlığı ve gündüzün beyazlığı / aydınlığıdır" şeklinde cevap vermiştir.⁵⁴ Allah Resulü, hakikî manadan mecâza yönelerek beyaz ipi ufukta beliren sabahın

48 Maide 5: 67.

49 Nahl, 16: 44; Nisa, 4: 105; Kiyâmet, 75: 19.

50 Salâh Abdulfettâh el-Hâlidi, *Tasvîbât fî Fehmi Ba'di'l-Âyât*, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1407/1987), 33.

51 Nahl, 16: 44.

52 Muhammed İbrahim Hafnâvî, *Dirâsât fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 450.

53 Bakara, 2: 187.

54 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, tah. Mustafa Dîb el-Buğâ, II, (Beirut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987), 677.

aydınlığına; siyah ipi de akşam vaktinin hafif karanlığına benzetmiştir. Âyette her iki vakit, siyah ve beyaz ipe benzetilmiştir.⁵⁵

Vakıa sûresindeki “وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْكُمْ تُكَذِّبُونَ” - Rızkınızı yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?”⁵⁶ âyeti indiğinde Hz. Peygamber âyette geçen “rızk”ı, “şükür” ile tefsir etmiştir.⁵⁷ Allah Resulü (s.a.v.) bu tefsiri, Allah’ın kullarına bahşettiği bazı nimetleri sıraladığı âyetin siyakından yola çıkarak yapmıştır. “Baksanıza şu döktüğünüz meniye. Onu siz mi yaratıyorsunuz..⁵⁸ Şu ektiğiniz tohuma bakmaz mısınız? Onu siz mi bitiriyorsunuz..⁵⁹ Su içtiğiniz suya ne dersiniz? Bulutlardan siz mi onu indirdiniz..⁶⁰ Yaktığınız şu ateşe bakmaz mısınız? Onun ağacını siz mi yarattınız..⁶¹” Müşrikler, bilip yararlandıkları bu nimetlere karşı nankör tutumları sebebiyle Kur’ân onları “Rızkınızı yalanlamaktan ibaret mi kılacaksınız?” sözüyle azarlamıştır. Görüldüğü üzere Peygamber (s.a.v.) rızık şükürle açıklamıştır. Burada sebebiyet ve müsebbebet⁶² babından mecâz-ı mürsel söz konusudur.

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ هُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ” - İman edip de imanlarına herhangi bir zulüm karıştırmayanlar var ya; işte güven onlar içindir ve onlar hidâyete ermişlerdir.”⁶³ âyeti indirildiğinde bu durum Müslümanlara ağır gelmiş sahabiler: “Hangimiz kendisine zulmetmiyor ki?” deyince Hz. Peygamber onlara “Buradaki zulümden maksat bu değil; şirk. Siz Lokman’ın, oğluna dediklerini duymadınız mı?: “يَا بَنِيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ - Yavrucuğum, Allah’a ortak koşma; şüphesiz ki Allah’a ortak koşmak (şirk) bir zulümdür.”⁶⁴ Zulmün şirkle açıklanması⁶⁵ mecâz yönündendir.⁶⁶

55 Ebu Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhîr*, tah. Sidkî Muhammed Cemîl, II, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 216.

56 Vâkıa, 56: 82.

57 Muslim b. el-Haccâc Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Neysebûrî, *Sahîh*, tah. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, I, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.), 84.

58 Vâkıa, 56: 58-59.

59 Vâkıa, 56: 63-64.

60 Vâkıa, 56: 68-69.

61 Vâkıa, 56: 71-72.

62 *Sebebiyet*: Sebebi söyleyip müsebbebi kastetmektir. Araplar “رَعَتْ الْمَاشِيَةَ الْغَيْثَ” - Hayvanlar yağmur otladı” derken, yağmur ile otları (*nebâtî*) kastederler, zira yağmur otların sebebidir. Müsebbebet: Neticeyi söyleyip, bundan sebebi kastetmektir. “وَيُنزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا” - Ve (Allah), sizin için gökten rızık indiriyor!” (Mü’min, 40: 13) âyetinde geçen rızıkta kasıt, onun sebebi olan yağmurdur. Bkz. Abdulvehhâb Abdusselâm Tavîle, *Eseru'l-Luğa fî İhtilâfî'l-Muctehidîn*, (Kahire: Dâru's-Selâm, 1420/2000), 152.

63 En’âm, 6: 82.

64 Lokman, 31: 13.

65 Muslim, *Sahîh*, III, 1262.

66 Muhammed Receb el-Beyyûmî, *Hutuvâtu't-Tefsîri'l-Beyânî li'l-Kurâni'l-Kerîm*, (Mısır: Mecma’u'l-Buhûsî'l-İslâmiyye, 1391/1971), 13.

Sorularının cevabını doğrudan vahiy kaynağından almaya çalışan Sahabe, Kur'ân'ı kendilerince yorumlamaktan çekinmişlerdir. Kur'ân'ın ilk muhatapları olmaları hasebiyle hayatta iken Hz. Peygamber'e soru sorma avantajına da sahiptiler. Bununla beraber her soruya, Allah ve Resulünden, soru soranın arzusu doğrultusunda bir cevap gelmediğini görmekteyiz. Burada soruyu soranın halis veya art niyetli olması, cevabın şeklini de değiştirmiştir. Örneğin sivrisineğin zikredilmesindeki hikmeti soran kişilere Kur'ân, bu sorunun onların küfrünü ve sapkınlığını gösterdiğini ima etmiştir.⁶⁷

Bu örneklerden hareketle beyânî tefsirin ilk örneklerinin ilk müfessir olan Hz. peygamber'in açıklamalarında görüldüğünü söylemek mümkündür.

2-Sahabe Dönemi

Sahabe dönemi tefsir çalışmalarına baktığımızda, tenzîl döneminde Allah Resulü (s.a.v.) tarafından ekilen beyânî tefsir çekirdeklerinin geliştiğini görürüz.

Sahabe, nüzûl ortamında yaşadıkları için Kur'ân'ın tabii bağlamına ve mahiyetine vakıftılar. Çünkü Kur'ân hem kendi dilleriyle hem de kendilerinin içinde yer aldığı bir "şimdiki zaman" içinde nâzil olmuştur. Dolayısıyla onlar dili ve bağlamı öğrenmek gibi bir sorun yaşamadıkları gibi, Kur'ân'ı anlama noktasında da sonraki nesillerin karşılaştıkları türden bir anlama problemiyle karşılaşmamışlardır. Her ne kadar fesâhat ve belağattaki dereceleri farklı olsa da, nihayetinde bu dil onların dili, muhit onların muhiti ve bu beyân da onların beyânı idi.⁶⁸

Kur'ân tefsirinde Arap dilinin önemi, sahabiler döneminden beri kendini göstermiş ve tefsir sahasında ün yapan sahabilerin bu alandaki üstünlükleri, büyük ölçüde Arap dilindeki bilgilerinden kaynaklanmıştır.⁶⁹

Tefsir tarihi alanında eser bırakan bazı müelliflere göre Kur'ân'ın anlam yönünden kapalı bazı lafız ve terkiplerini anlamak için Arap şiirinden yararlanan ve lügavî tefsirle Kur'ân'ı yorumlayan yegâne kişi İbn Abbâs'tır. İbn Abbâs'tan rivâyet edilen söz ve uygulamalar bunu desteklemektedir.⁷⁰ İbn Abbâs'ın hakkını teslim etmekle birlikte İmam Şâtîbî'ye göre bu yolda atılan ilk adım Hz. Ömer'e aittir. O, minberde, yüce Allah'ın "أَوْ بِأُحْدَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ" "Ya da Allah'ın kendilerini korku için-

67 İbrahim Görener, *Edebî Metin Araştırmalarının Tabiatı ve Dinî Bir Metin Olarak Kur'ân*, (Kayseri: 2005), 48-49.

68 Demirci, *Tefsir Usulü*, 318.

69 Yusuf Işıcık, *Kur'ân'ı Anlamada Temel İlkeler*, (Konya: Esra Yayınları, 1997), 97.

70 Beyyûmî, *Hutuvâtü't-Tefsiri'l-Beyânî*, 15.

de eksilte eksilte yok etmeyeceğinden emin mi oldular!”⁷¹ âyetini okumuş sonra da orada bulunanlara “bunun –korkutma- hakkındaki görüşünüz nedir?” diye sormuş bunun üzerine Hüzeyl kabilesinden yaşlı bir adam kalkıp şöyle demiştir: “Bu bizim dilimizdir, ‘korkutma’ ise ‘eksiltme’ manasındadır.” Hz. Ömer ona: “Araplar bunu şiirlerinde kullanıyor mu?” diye sorunca adam “Evet” cevabını vermiş ve Arap şiirinden şu beyti okumuştur:

تَخَوَّفَ الرَّحْلُ مِنْهَا تَامِكًا قَرْدًا كَمَا تَخَوَّفَ عَوْدَ النَّبَعَةِ السَّفِينُ

“Devenin hörgücünü sırtındaki eğer sıyrıp eksiltti

Tipki rendenin yay tahtasını yontup eksilttiği gibi”⁷²

Hz. Ömer bundan hoşnut olmuş ve arkadaşlarına “Divanınıza sıkıca sarılırsanız sapmazsınız” demiştir. Onlar “Divanımız da nedir?” diye sorunca Hz. Ömer: “Câhiliye şiiridir; Kitabınızın tefsiri ve kelamınızın manası ondadır” cevabını vermiştir.⁷³ Hz. Ömer’in sözü fasihtir. Sarih bir delil varsa görüşü de bağlayıcıdır. Buradaki delil hiç şüphesiz, Arapların diliyle indirilen ve yüce Allah’ın onunla ilgili “إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا” - Biz onu Arapça bir kitap kıldık⁷⁴ buyurduğu Kur’ân’dır. Kur’ân tefsirinde Arapların diline başvurduğumuz vakit tartışmasız hakikî kaynağa başvurmuş oluruz.⁷⁵

İbn Abbâs da “أَبُودُ أَحَدِكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَابٍ - Sizden biriniz arzu eder mi ki, hurmalardan ve üzümlerden bir bahçesi olsun...”⁷⁶ âyetinin darb-ı mesel sadedinde geldiğini ve âyette yapılan bu benzetmelerle mallarını infak eden kimselerin bütün durumlarının tasvir edildiğini belirtmektedir.⁷⁷ Yine ona göre “Bilesiniz ki Allah, ölümünden sonra toprağı diriltir.”⁷⁸ Âyetiyle, kalplerin ihyası / dirilişi kastedilmiştir.⁷⁹ Çünkü yerin ihyası / toprağa hayat verilmesi bilinen ve te’kîd gerektirmeyen bir husustur.

71 Nahl, 16: 47.

72 Bu beyit, tavîl bahrinde olup muhadram şairlerden Ebû Kâ'b Temîm b. Übey b. Mukbil b. Avf el-Aclânî el-Âmirî'nin (ö. 70/689'dan sonra) divanında geçmektedir. Bkz. Ebû Kâ'b Temîm b. Übey b. Mukbil b. Avf el-Aclânî el-Âmirî, *Divânu İbni Mukbil*, tah. İzzet Hasan, (Beyrut-Halep: Dâru's-Şarki'l-Arabî, 1416/1995), 283.

73 Ebû İshak İbrahim b. Musa eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerîa*, II, (Beyrut: 1997), 18; Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XIV, (Tunus: Dâru Sahnûn, 1997), 167.

74 Zuhuf, 43: 3.

75 Beyyûmî, *Hutuvâtu't-Tefsiri'l-Beyânî*, 15.

76 Bakara, 2: 266.

77 M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*, I, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 285.

78 Hadîd, 57: 17.

79 İbnu'l-Esîr Ebû's-Seâdât Meccuddîn el-Mubârek b. Esîruddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Resûl*, tah. Abdulkâdir el-Arnaût, II, (Dimeşk-Beyrut: Mektebetu'l-Hulvânî-Mektebetu Dâri'l-Beyân, 1971), hadis no: 833, 376.

Aynı şekilde Hz. Ömer de “كُنْتُمْ حَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ” “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz.”⁸⁰ âyetindeki i'câzın sırlarını ortaya koyarak “Eğer Allah Teâlâ dileseydi “küntüm” (siz idiniz) yerine “entüm” (sizsiniz) lafzını kullanırdı ki o zaman hepimiz kastedilmiş olurduk. Hâlbuki burada “küntüm” lafzıyla hassaten Resulullah'ın sahabelerinden belli bir topluluk ve onların izinden gidenler kastedilmiştir.”⁸¹

Bu rivâyetlerin bir kısmı, âyetin nazmına, bir kısmı da âyetlerdeki beyânî tablolara ve bunların insanda bıraktığı etkiye işaret ederek i'câz çalışmalarına katkıda bulunmuştur.⁸²

Bazı araştırmacılar, tefsir konusunda sahabenin ilki ve en tanınanı olması hasebiyle sahabe dönemi beyânî tefsir çalışmalarını İbn Abbâs ile sınırlı tutmuşlardır.⁸³

İbn Abbâs, Arap edebî mirasının en önemli unsurlarından biri olan şiirle yakından ilgilenmiştir. Kur'ân lafızlarını açıklarken Cahiliye şiirinin yanı sıra muhadramûn⁸⁴ ve ilk İslâmî (*sadru'l-İslâm*) dönem şairlerin şiirlerinden de yararlanmıştı. İbn Abbâs'a göre sadece Cahiliye şiiriyle yetinilmesi, Arap şiirinin gitgide genişleyen alanını daraltacaktır. Bu konuda Hz. Ömer'in “Câhiliyedeki şiir divanınıza sarılınz. Çünkü onda Kitabınızın tefsiri vardır” sözüne, İbn Abbâs'ın “Şiir, Arapların divanıdır. Allah'ın Arapça olarak indirdiği Kur'ân'ın bir kelimesini anlayamadığımızda ona (Arapların divanına) başvururuz, manayı orada ararız”⁸⁵ sözünü ekleyebiliriz.

İbn Abbâs, her fırsatta bu kaynağı değerlendirmiştir. Örneğin anlaşmazlığa düştükleri bir su kuyusu hakkında kendisine başvuran iki Arap köylüsünden biri, kuyunun kendisine ait olduğunu ifade etmek üzere “أَنَا فَطَرْتُهَا أَنَا ابْتَدَأْتُهَا” – Bu kuyuyu ilk kez ben kazdım” deyince, bir süredir kafasını kurcalayan “فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ”⁸⁶ âyetinin manası zihninde netleşmiştir.⁸⁷ Buna göre, Kur'ân'da birçok yerde geçen bu âyet: “Gökleri ve yeri, hiçbir aslı ve örneği olmadan ilk kez ve yoktan vareden Allah” anlamına geliyordu.⁸⁸

80 Âlu İmrân, 3: 110.

81 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IV, 29.

82 Fadl Hasan Abbâs, *İtticâhâtü't-Tefsîr ve Menâhîcu'l-Mufessîrin fi'l-Asri'l-Hadîs: et-Tefsîr Esâsiyyâtuh ve İtticâhâtuh*, (Amman: Mektebetü Dendîs, 1426/2005), 405.

83 Fehd b. Abdîrrahman b. Süleyman er-Rûmî, *İtticâhâtü't-Tefsîr fi'l-Karnî'r-Râbi'i 'Aşer*, III, (Riyad: Muessesetu'r-Risâle, 1418/1997), 872.

84 Terim olarak farklı anlamlar yüklenmiş olsa da, “muhadramûn” genelde, Câhiliye zamanında ve İslâm döneminde de yaşayıp eser veren şâirlere denilmiştir. Bu konuda bkz. Mehmet Efendi-oğlu, “Muhadramûn”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXX, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 395-396.

85 Celâluddin Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. Kemâleddin Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, *el-İtkân Fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, I, (yy.: ts.), 347.

86 En'âm, 6: 14; Yusuf, 12: 101; İbrahim, 14: 10; Fâtîr, 35: 1; Zümer, 39: 46; Şûra, 42: 11.

87 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XI, 283.

88 Işıcık, *Kur'ân'ı Anlamada Temel İlkeler*, 99.

3-Tabiûn Dönemi

Tabiûn, tefsir tarihinde sahabeden sonra önemli rol üstlenenen bir topluluktur. Hz. Peygamber'e ulaşamamış olmaları, onların bu ilme karşı olan şevklerini azaltmamıştır. Çünkü tabiiler, Peygamberden feyz alan sahâbilerden beslenmişlerdir. Bu da söz konusu nesli, daha sonrakilerle ashâb arasında bir köprü konumuna getirmiştir. Bu yüzden, Kur'ân yorumuyla ilgili olarak sahâbilerden aldıkları bilgileri naklederken, onların yöntemlerini görmezlikten gelmemişlerdir. Bu açıdan ele alındığı zaman görülür ki, tâbiûn tefsiri de ashâb döneminde olduğu gibi daha ziyade dilbilimsel nitelikli bir tefsirdir. Bundan başka kırâate ve nüzul sebepleriyle ilgili rivayetlere yer verilmesi ve bunların dışında, yer yer şahsî kanaatlerin belirtilmesi, söz konusu tefsiri değerli kılan hususlardan bazılarıdır.⁸⁹

Tabiûn içerisinde tefsirin tamamını sahabeden öğrenenler olmuştur. Bunlardan birisi de Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721)'dir. O, her âyet üzerinde durdurarak ve soru sorarak, baştan sona bütün mushafı üç kez İbn Abbâs'a arzettiğini belirtmektedir. Bu nedenle Şafîi ve Buhârî gibi ilim ehli, İmam Ahmed gibi tefsir yazarları, Mücâhid'e itimad etmiş ve ondan rivayette bulunmuşlardır. Mücâhid'ten gelen bir rivayetin çeşitli tarikleri vardır. Hâlbuki diğer tabiilere ait rivayetlerde bu kadar çok tekerrür eden isnadlar yoktur.⁹⁰

Mücâhid, kısa açıklamalarla ve edebî bakış açısıyla "وَالسَّمَاءَ ذَاتَ الرَّجْعِ – Andolsun dönüşlü olan göğe"⁹¹ âyetindeki "ذَاتَ الرَّجْعِ - dönüşlü olan gök" ibaresini "سَحَابٌ – Yağmurla dönen bulut"⁹²; "وَالْأَرْضَ ذَاتَ الصَّدْعِ – Ve yarılan yere"⁹² âyetindeki "ذَاتَ الصَّدْعِ – Yarılan yer" ifadesini "تَتَصَدَّعُ بِالنَّبَاتِ – Bitkilerle yarılmaması" şeklinde açıklamıştır.⁹³

Leheb sûresinin "وَأَمْرًا تُهَمَّالَةً الْحَطَبِ – Ve karısı da odun taşıyarak!"⁹⁴ âyetindeki "هَمَّالَةً – Odun taşıyıcısı" ifadesini mecazla yorumlayarak "تمشي بالنميمة – Dedikodu yapması ve laf taşıması" şeklinde açıklamıştır.⁹⁵

89 Demirci, *Tefsir Usulü*, 319; bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet Zeki Duman, "Tabiûn Döneminde Tefsir Faaliyeti," *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1987): 209 vd.

90 İbn Teymiyye Ebû'l-Abbâs Takıyyuddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harârânî, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, nşr. Abdurrahmân b. Muhammed b. Kâsım, VII, (Medîne: Mucem-me'u'l-Melik, 2004), 37.

91 Târık, 86: 11.

92 Târık, 86: 12.

93 Buhârî, *Sahîh*, IV, 1885.

94 Leheb, 111: 4.

95 Buhârî, *Sahîh*, IV, 1902.

Mücâhid, Beyânî tefsirde hocası İbn Abbâs'ın metodunu takip etmiştir. O, "وَكَانَ لَهُ تَمَرٌ فَفَقَالَ لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُجَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا - Adamın başka geliri de vardı. Arkadaşıyla konuşurken 'benim malım seninkinden çok, insan sayısı bakımından da senden daha güçlüyüm' dedi"⁹⁶ âyetinde geçen (وَكَانَ لَهُ تَمَرٌ) sözüyle altın ve gümüşün kastedildiğini; birkaç âyet sonra gelen (وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَدِّبُ كَفَّيْهِ عَلَى مَا أَنفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا - Derken ürünü telef oldu; bağ, çardakların üzerine yığılıverdi. Adam yaptığı masrafı düşünerek iki avucunu ovuşturup durdu ve 'keşke kimseyi Rabbime ortak koşmasaydım' dedi."⁹⁷ âyetinde geçen (بِثَمَرِهِ) lafzıyla da aynı şekilde altın ve gümüş kastedildiğini belirtmektedir.⁹⁸

Tefsirdeki bu gelişmelerin, tedvin döneminden önce olduğunu, ama bazı tarihçilerin, bu aşamayı hesaba katmadan beyânî tefsiri tedvin döneminde başlattıklarını söyleyen Fehd er-Rûmî⁹⁹ ile aynı kanaati taşıyoruz.

B. Beyânî Tefsirin İlim Aşaması

Sahabe ve tabiîn döneminin ardından, Arap olmayan unsurların İslam dinini kabul etmeleri, dil çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Bu hususta, gerek dilin safiyetini koruma, gerekse Arap olmayan kavimlerin ihtiyaçlarına cevap verme endişesinin rol oynadığını söylemek mümkündür.

Kur'ân ile ilgili beyânî çalışmalar İcâz alanında yapılan çalışmalara bağlı olarak ortaya çıkmıştır. İcâz konusuna Kur'ânî bağlamda baktığımızda nübüvvet asrından başlayarak şu beş aşamada geliştiğini görürüz:

1- Vahyin doğruluğunu ortaya koyan deliller (*müşâhede edilebilen açık bir mucize*) istenmesi.¹⁰⁰

2- Delilin (*nübüvveti tasdik eden en büyük mucizenin*), Kur'ân'ın bizzat kendisinin olması.¹⁰¹

96 Kehf, 18: 34.

97 Kehf, 18: 42.

98 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XVIII, 20.

99 Rûmî, *İtticâhâtü't-Tefsîr*, III, 872.

100 Hz. Peygamber'den yalanlayanların istediği mucize bu kabildendir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Rabbinden kendisine bir âyet/mucize inmesi gerekmez miydi? Deki: Âyetler/mucizeler Allah katındadır. Ben ancak açık bir uyarıcıyım." Ankebut, 29: 50.

101 Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Kendilerine okunmakta olan Kitabı sana indirmemiz onlara yetmiyor mu? Şüphesiz, bunda iman eden bir kavim için gerçekten bir rahmet ve bir öğüt vardır." Ankebut, 29: 51.

3- İftirâ (*insanın, onun bir benzerini ortaya koymaya güç yetirebilmesi*) iddiasına cevap verilmesi.¹⁰²

4- Kur'ân'ın, meydan okuma (tahaddî) aşamasına geçmesi (*Aynısının veya bir benzerinin ortaya konulmasını istemesi*).¹⁰³

5- Kur'ân'ın, (*şu anda ve gelecekte*), yalanlayanları âciz bırakmada mübalağa yöntemini kullanması.¹⁰⁴

Kur'ân'ın Beyânî yönüyle ilgili çalışmalar i'câz çalışmalarını doğurmuştur. Mevcut ilmî veriler, hicrî üçüncü asra kadar beyân (ilmi) alanında müstakil eserler verilmediğini göstermektedir.¹⁰⁵ Beyânî tefsirin teşbih, kinâye, temsil vb. konularını ele alan çalışmalar –bu asırdan önce- luğâvî tefsirler kapsamında değerlendiriliyordu. Ebu Zekeriyâ Yahya el-Ferrâ (ö.207/823)'nin *Meâni'l-Kur'ân'ı* ile Ebû Ubeyde Ma'mer İbnu'l-Müsennâ (ö. 209/824)'nin *Mecâzu'l-Kur'ân'ını* bunlara örnek verebiliriz. Fakat dil âlimlerinin eserlerinde beyânî tefsir, belâgat ilimlerinde mahâret gerektirdiği için, gerek bu dönemde gerekse sonraki asırlarda sınırlı kalmıştır.¹⁰⁶

Genel anlamda "Kur'ânî beyân"la ilgili yazılan eserler konunun şu üç yönüyle ilgilenmişlerdir:¹⁰⁷

- 102 Kur'an, nübüvveti tasdik eden açık mucizenin Kur'an'ın bizzat kendisinin olduğunu açıklamasının hemen akabinde yalanlayanlar onun "takavvül", "iftira/asılsız" ve "öncekilerin masalları" olduğunu iddia etmişlerdir.
- 103 Yüce Allah müşriklerin iftira iddialarını zikrederek onlara şöyle meydan okumuştur: "Yoksa O'nu uydurdu mu diyorlar? De ki: Öyleyse siz de onun benzeri on uydurulmuş sûre getirin; eğer doğru iseniz Allah'tan başka, çağırabildiklerinizi de çağırın!" Hud, 11: 13. "Yahut: "Onu kendi uydurdu" diyorlar öyle mi? Hayır, inanmıyorlar. Eğer iddialarında samimi iseler Kuran'ın benzeri bir söz meydana getirsinler." Tur, 52: 33-34.
- 104 Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "De ki: Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." İsrâ, 17: 88. Bkz. Abdurrezâk Hirmâs, "Kadiyyetu'l-İcâzi'l-Kur'âni: el-Hakikatu ve Mülhâ," *Mecelletu'l-Mişkât*, 19 (1994): 135.
- 105 Muhammed Zağlûl Selâm, *Eseru'l-Kur'âni fi Tatavvuri'n-Nakdi'l-Arabiyyi İlä Âhiri'l-Karni'r-Râbi'i'l-Hicri*, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1961), 37-38. Bazı çağdaş araştırmacılar, kendisinden nakledilen "*Mesâilu Nâfi' İbnu'l-Ezrak*" sebebiyle İbn Abbas (ra)'ı Beyânî Tefsir'in öncüsü kabul edip bunları delil olarak ileri sürmeleri doğru değildir. Çünkü Nafi'in soruları –rivayet sahih olsa da- Garibu'l-Kur'ân'ı öğrenmeye dayalı sorulardır. Mütেকaddimun âlimler bunları bu başlık altında zikretmişlerdir. Bkz. Suyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'ân* -haşiyesinde Bakillânî'nin *İcâzu'l-Kur'ân'ıyla* birlikte-, I, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1416), 121.
- 106 Ebû Hayyân, "*el-Bahru'l-Muhît*" adlı tefsirinin mukaddimesinde tefsir ilminin, bazılarının zannettiği gibi sadece nahiv ilmine dayanmadığını; Arap dil imamlarının çoğunun, fesahat ve belâgatte mahir kimseler olmadıkları için tefsir ilmine dair az sayıda eser ortaya koyduklarını belirtmektedir. Bkz. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, I, 111.
- 107 Hirmâs, "el-İtticâhu'l-Beyânî," 34-35.

1- Bunlardan genel olarak meânî, beyân ve bed'î gibi Kur'ân belâgatını ele alan eserler.

2- Sadece Kur'ân'ın beyânî i'câzını ele alan eserler.

3- Kur'ân'ın muhtelif âyetlerini ele alıp lafız, mana ve konu bakımından ihtiva ettikleri belâgat incelikleri kapsamında yorumlayan beyânî tefsirle ilgili eserler.

Tedvin döneminde ilk karşımıza çıkan eser, Ebû Ubeyde'nin *Mecâzu'l-Kur'ân* adlı eseridir. İbn Teymiyye, mecâzî ilk dillendiren kişinin Ebû Ubeyde olduğunu; fakat mecazla, hakikatın zıttını değil de âyetin ifade ettiği manayı kastettiğini belirtmektedir.¹⁰⁸ Ebu Ubeyde, Kur'ân ayetlerini yorumlarken âyetin ihtiva ettiği hakikat, mesel, teşbîh, kinâye, zikir–hazif ve takdîm–te'hîre değinerak Kur'ân belâgatıyla ilgili araştırmalarda, dolayısıyla beyânî tefsirde, ilk adımı atmıştır. Bir takım eksiklikleri olsa da beyânî tefsir metodunun öncülerinden sayılmıştır.¹⁰⁹

Ebu Ubeyde'den sonra Ferrâ gelmektedir. Ferrâ, hadis rivayetleri, manayı açıklayan şiir ve nesir örnekleri ve yer yer sahabe ve tâbiundan yaptığı nakillerle Ebu Ubeyde'nin izinden gitmiştir.¹¹⁰

Onları Câhız takip etmiştir. O, kaybolan, ama kendisinden sonraki âlimlerin telif amacını zikrettikleri *Nazmu'l-Kur'ân* adlı kitabını telif etmiştir.¹¹¹

Câhız'dan sonra Ehl-i Sünnet'in hatibi İbn Kuteybe (ö. 276/889) gelerek Kur'ân'ın belâgatını hedef alanlara reddiye niteliğindeki *Te'vilu Muşkilî'l-Kur'ân* adlı kitabını telif etmiştir.¹¹²

Hicrî dördüncü asır âlimleri, bu tefsir çeşidine (*beyânî tefsire*) "İ'câzu'l-Kur'ân" adını vermişlerdir.¹¹³ Bu dönemde yaşamış olan Ebu'l-Hasan Ali b. İsbâ er-Rummânî (ö. 384/994), *en-Nuket fi İ'câzi'l-Kur'ân*; Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed el-Hattâbî (ö. 388/997) de *Beyânu İ'câzi'l-Kur'ân* adlı eserlerini bu alanda telif etmişlerdir.

Bu asırda yaşamış âlimlerden Ebû Bekr el-Bâkîllânî (ö. 403/1013) *İ'câzu'l-Kur'ân*; Kâdî Abdulcebbâr el-Hemedânî (ö. 415/1025) de bir bölümünü *İ'câzu'l-Kur'ân* konusuna tahsis ettiği *el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhîdi ve'l-'Adl* adlı eserini telif etmiştir.

108 İbn Teymiyye, *Fetâvâ*, VII/88, XII, 277.

109 Beyyûmî, *Hutuvâtu't-Tefsîri'l-Beyânî*, 59.

110 Şeref, *İ'câzu'l-Kur'ânî'l-Beyânî*, 202.

111 Rûmî, *İtticâhâtü't-Tefsîr*, III, 872-873.

112 Beyyûmî, *Hutuvâtu't-Tefsîri'l-Beyânî*, 92.

113 Âişe Abdurrahman, *el-İ'câzu'l-Beyânî li'l-Kur'ân ve-Mesâilu İbni'l-Ezrak*, (Kahire: Dâru'l-Maârif, 1391/1971), 18.

Beşinci asırda ön plana çıkan en önemli eser, Abdulkâhîr el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078-79) *Delâilu'l-İcâz* ve Kur'ân-ı Kerîm'in icâzına dair kaleme aldığı *er-Risâletu's-Şâfiye* adlı risalesidir.

Altıncı asırda ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), bu tefsir çeşidine dair en önemli eserlerden biri olan *el-Keşşâf 'An Hakâ'iki Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil* isimli tefsirini telif etmiştir. Bu asrın sonlarında Fahrüddîn er-Râzî (ö.606/1210) *Nihâyetü'l-Îcâz fi Dirâyeti'l-İcâz* adlı kitabını telif etmiştir.

Yedinci asırda İbn Ebî'l-İsba' el-Mısri (ö. 654/1256), *Bedî'u'l- Kur'ân* ile *el-Havâtiru's-Sevânih fi Esrâri'l-Fevâtih* adlı eserini telif etmiştir.

Sekizinci asırda Yahya b. Hamza el-Alevî (ö. 749/1348), *et-Tirâz* adlı kitabını telif etmiştir. Çağdaşları, *el-Keşşâf'ı* okuduktan sonra kendisinden, icâzu'l-Kur'ân alanında bir kitap yazmasını istemeleri üzerine bu kitabını telif etmiştir.

Dokuzuncu asırda Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el-Bikâfî (ö. 885/1480) *Nazmu'd-Durer fi Tenâsubi'l-Âyi ve's-Suver* adlı kitabını telif etmiştir.

Bu asrın sonu, onuncu asrın başlarında İmam Celâluddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505), *Tenâsuku'd-Durer fi Tenâsubi's-Suver* adlı eserini telif etmiştir.¹¹⁴

On üçüncü asırda Şihâbuddîn Mahmûd el-Âlûsî (ö. 1270/1854), çağdaş âlimlerden bazılarının, belağat ve nahiv konularına ağırlık vermesi sebebiyle *el-Keşşâf'ın* devamı niteliğinde gördükleri *Rûhu'l-Me'ânî* adlı tefsirini telif etmiştir.¹¹⁵

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzul döneminden başlayarak hicrî 14. asra kadar birbiriyle bağlantılı bir şekilde yapılan Kur'ân'la ilgili beyânî çalışmalar Beyânî tefsiri metot ve ilkeleri olan bir tefsir eğilimine dönüştüren çağdaş âlimlerin beyânî tefsir alanındaki çalışmalarına zemin hazırlamıştır.

C. Beyânî Tefsirin Metot Aşaması

Çağdaş âlimlerin beyânî tefsir alanındaki çabaları her müfessirin ilmî birikimine ve izlediği metodolojik ilkelere bağlı olarak çeşitlilik arz etmektedir.¹¹⁶ Çağdaş asırda beyânî tefsir alanındaki girişimlere bakıldığında "Kur'ân'da edebî tasvîr (*et-tasvîru'l-fennî*)¹¹⁷ / edebî zevk (*et-tezevvuku'l-edebî*)¹¹⁸ eğilimi" ve "Beyânî tefsir eğilimi" şeklinde iki eğilimin ortaya çıktığı görülmektedir.¹¹⁹

114 Rûmî, *İtticâhâtü't-Tefsîr*, III, 874-875.

115 Şeref, *İcâzu'l-Kur'ânî'l-Beyânî*, 202.

116 Hirmâs, "el-İtticâhu'l-Beyânî", 46.

117 Hirmâsın adlandırmasıdır. Bkz. Hirmâs, "el-İtticâhu'l-Beyânî", 46.

118 Rûmî'nin adlandırmasıdır. Rûmî, *İtticâhâtü't-Tefsîr*, III, 866.

119 Rûmî, *İtticâhâtü't-Tefsîr*, III, 866; Hirmâs, "el-İtticâhu'l-Beyânî", 46.

1. Kur'ân'da Edebî Tasvîr Eğilimi

Çağdaş araştırmacıların bu eğilimle ilgili görüşleri çeşitlilik arz etmektedir. Fehd er-Rûmî, beyanî tefsir metodunu, "Edebî Tefsir Ekolü"nü'nün alt kolu şeklinde zikretmiştir. Rûmî üç ciltlik *İtticâhâtü't-Tefsîr fi'l-Karnî'r-Râbi'i 'Aşer* isimli eserinde geniş yer ayırdığı Edebî Tefsiri; "Beyânî Yöneliş" ve "Edebî Zevk (Duyarlık) Yönelişi" şeklinde iki kısma ayırmaktadır.¹²⁰ Seyyid Kutub'u da edebî zevk (duyarlık) eğiliminin öncüsü ve hatta kurucusu olarak görmektedir. Rûmî, bu eğilimi, lafzın anlam sınırlarını zorlamaksızın Kur'ân'ın edebî atmosferinde yoğunlaşarak yapılan tefsir çeşidi olarak tanımlamaktadır.¹²¹

Hirmâs ise bu eğilimi lafızların insan psikolojisi üzerinde bıraktığı etkiyi de dikate alarak edebî duyarlıkla dilin inceliklerine inebilmek şeklinde tanımlamıştır. Ona göre Kur'ân-ı Kerim, İslam'ın öğretilerini muhatabının zihnine yerleştirmede vicdanî tasvire dayanan bir metot kullanmıştır. Mekki ayetlerdeki iman, diriliş, hesap gibi çeşitli inanç esaslarını tasvirî sahnelerle somutlaştırmıştır. Kur'ân, bu metodunu medenî ayetlerdeki itaat edenlerle isyan edenlerin akibetini tasvir eden örneklerle sürdürmüştür. Geçmişte olduğu gibi günümüzde müfessirler, tasvirî sahneler içeren âyetleri yorumlarken bu tefsir yöntemine başvurmuşlardır.¹²²

Bu tefsir eğilimi, âyetlerin kelime, cümle ve terkiplerini belâğat özellikleri açısından inceleyerek, Kur'ânî beyânî, iman ve itaati pekiştiren bir unsura dönüştürmeyi amaçlamaktadır.¹²³

Asrımızda "Kur'ân'da Edebî Tasvîr" konusunu ele alan belli başlı âlimler şunlardır:

- Mustafa Sâdık er-Râfi'î (ö.1356/1937), *İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyye* isimli kitabında Kur'ân'ın üslubu, harfleri, lafızları, cümleleri, terkipleri ve bunların özelliklerini müstakil bölümler halinde incelemiştir.¹²⁴

- Seyyid Kutub (ö. 1966), *et-Tasvîru'l-fennî fi'l-Kur'ân*'i¹²⁵ ve *Meşâhidü'l-Kıyâme fi'l-Kur'ân*'i telif ettikten sonra cezaevinde tamamladığı *Fî Zilâli'l-Kur'ân*'i telif etmiş-

120 Rûmî, *İtticâhâtü't-Tefsîr*, III, 866.

121 Rûmî, *İtticâhâtü't-Tefsîr*, III, 983.

122 Hirmâs, "el-İtticâhu'l-Beyânî," 46. Seyyid Kutub şöyle demektedir: "Tasvîr, Kur'ân üslubunun en güçlü anlatım aracıdır. Kur'ân, gözle görülen hadiselerin, zihinde oluşan soyut mefhumların ve ruhî hallerin yanı sıra insan tipleriyle beşer tabiatını da, hisse ve hayale hitap edecek şekilde -tasvîr metodunu kullanarak- tablolaştırır." Bkz. Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, (Kahire: Dâru's-Şurûk, 2002), 37.

123 Hirmâs, "el-İtticâhu'l-Beyânî," 46.

124 Bkz. Râfi'î, *İ'câzu'l-Kur'ân*, 188-255.

125 Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî/edebî tasvîri*, sunuş güzelliği, anlatım ahengi ve ortaya koymadaki maharet ve ihtişam şeklinde tarif etmiştir. Bkz. Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî*, 10.

tir. Seyyid Kutub'un eserleri ve özellikle en önemli edebî tefsirlerden biri olan *Fî Zilâli'l-Kur'ân*'ı, Arap ülkeleri dâhil tüm İslam ülkelerinde hiçbir tefsire nasip olmayan bir okuyucu kitlesine ulaştırmıştır.¹²⁶

Fî Zilâli'l-Kur'ân, Kur'ân'daki tasvirî sahnelerle meselleri ele alan âyetleri yorumlamasıyla ön plana çıkan bir tefsirdir. Kur'ân-ı Kerim, insanlara, dünyevî ve uhrevî hayata dair sahneleri ve misalleri, manayı muhatabın zihnine yakınlaştıran edebî bir tasvirle; kısa ve belîğ cümlelerle sunmaktadır. Seyyid Kutub, bu misal veya sahneleri somutlaştırmak için beyânî tefsirin tasvîr yönünü esas almıştır.¹²⁷

Fî Zilâl ile aynı çizgide telif edilmiş eserler arasında Muhammed el-Mübârek'in *Dirâse Edebiyye li-Nusûsin Mine't-Tenzil*, Ahmed Bedevî'nin *Min Belâğati'l-Kur'ân* ve Muhammed Kutub'un *Dirâsât Kur'âniyye*¹²⁸ isimli eserleri gösterilebilir.¹²⁹

2. Salt Beyânî Tefsir Eğilimi

Çağdaş çağdaş asırda bu yönelişin ilk tohumlarının, Muhammed Abduh (ö. 1905) tarafından ekildiği kabul edilse de bunlar, genel olarak kendisine nispet edilebilir açık bir edebî tefsir metodu oluşturamamıştır.¹³⁰ Bu eğilim, Emîn el-Hûlî ve Aîşe Abdurrahman'ın bu alandaki çalışmalarıyla metod halini almıştır.

a. Emîn el-Hûlî

Salt beyânî tefsire davet, Emîn el-Hûlî (ö.1966) ile başlamıştır. Emîn el-Hûlî tefsirle ilgili şöyle demektedir: "Hülâsa, bugün tefsir -benim anlayışıma göre- programı doğru, bütün yönleri eksiksiz ve planlaması uyumlu bir edebî araştırma ve inceleme demektir. Bugün Tefsirin asıl hedefi sadece edebî olmalıdır. Bunun ötesinde herhangi bir maksat ve değerlendirmeden asla etkilenmemelidir."¹³¹

126 Muhammed Receb el-Beyyûmî, *et-Tefsîru'l-Kur'ânî*, (Kahire: el-Müessesetü'l-Arabîyyetü li'n-Neşr, 1988), 150.

127 Bkz. Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî*, 216.

128 Muhammed Kutub, kitabının mukaddimesinde kardeşi Seyyid'in ve özellikle de *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân* isimli eserinin etkisinde kaldığını belirtmektedir. Bkz. Muhammed Kutub, *Dirâsât Kur'âniyye*, (Beyrut-Kahire: Dâru's-Şurûk, 1400), 11-12.

129 Hirmâs, "el-İtticâhu'l-Beyânî," 47.

130 İffet Muhammed Şarkâvî, *el-Fikru'd-Dîni fi Muvâceheti'l-Asr*, (Mısır: 2001), 302.

131 Emîn el-Hûlî, "Tefsir," *Dâireti'l-Ma'ârifî'l-İslâmiyye*, M.Th. Houtsma, T. W. Arnold, R. Basset, R. Hartmann, tah. İbrahim Zeki Hurşid – Ahmed eş-Şintînâvî – Abdulhamid Yunus – Hasan Ha-beşî – Abdurrahman eş-Şeyh – Muhammed Anânî, (Şarika: Merkezu's-Şarika li'l-İbdâ'î'l-Fikrî, 1418/1998), 2338.

Hûlî, üniversitede tefsir derslerini öğretirken –şiiir metinlerinin öğretiminde olduğu gibi- Kur'ânî nassın tefsiri ve edebî açıdan araştırılmasını öngören metodunu uygulamaya başlamıştır. O şöyle demektedir: "Kur'ân hakkında, onun dinî değeri hiç nazarı itibara alınmaksızın, bir sanat eseri seviyesinde yapılacak olan böyle bir edebî araştırma, bizim ve bizimle birlikte bütün Arapların ve sonradan araplaşanların, önem verdikleri her gayeyi geçmesi ve her türlü maksatlarından önce gelmesi gereken, ilk hedef ve uzun boyutlu bir gaye olarak kabul edecekleri bir araştırma olmalıdır."¹³²

Bu "salt beyânî tefsir"e dair el-Hûlî'nin ortaya koyduğu metot, konulu tefsire ve aynı konuyla ilgili âyetlerin nüzul sırasına göre tertip edilmesine ve nüzul sebeplerinin belirlenmesine dayanmaktadır. Emîn el-Hûlî'ye göre bu metot, "Kur'ân etrafında yapılacak araştırma" ve "Kur'ân'ın içinde yapılacak araştırma" olmak üzere iki ayrı değerlendirmeyi gerektirmektedir:

1- Kur'ân etrafında yapılacak araştırma: Kur'ân'ın nazil olduğu, toplandığı ve yazılıp okunduğu maddî (coğrafi ve toplumsal) çevreyle ilgilidir. Buna Kur'ân'ın ilk muhataplarının inanç ve davranışları da eklenebilir Kur'ân etrafında yapılacak böyle bir araştırmada nüzul sebepleri de önemlidir.¹³³

2- Kur'ân'ın içinde yapılacak araştırma: Bu araştırma, kelimelerin yanı sıra cümle ve terkiplerin incelenmesiyle gerçekleşmektedir. Araştırmacı bunu yaparken, kelimelerin manalarının zaman içindeki değişimini göz önünde bulundurması gerekmektedir.¹³⁴ Kelimeler üzerinde durduktan sonra, terkiplerin incelemesine geçmeli ve bu hususta nahiv, belâgat vb. edebî ilimlerin yardımına başvurmalıdır.¹³⁵

Emîn el-Hûlî, 1941 yılında Ramazan ayında radyoda vermeye başladığı ve konu birliğine riâyet ettiği tefsir sohbetlerinde "salt beyânî metodu"nu uygulamak sûretiyile "Tefsir ilmini yenileme"ye çalışmıştır.¹³⁶

132 Hûlî, "Tefsir," 2338.

133 Hûlî, "Tefsir," 2341.

134 Hûlî, "Tefsir," 2344-2345.

135 Hûlî, "Tefsir," 2347.

136 Seyyid Ahmed Halîl, *Dirâsât fi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, 1969), 148. es-Seyyid Ahmed Halîl'e göre Emîn el-Hûlî, tefsir alanında "*Min hedyi'l-Kur'ân*" adını verdiği bu radyo sohbetlerinden başka tamamlanmış bir çalışma bırakmamıştır. "*Min hedyi'l-Kur'ân*" adındaki bu silsile, "*el-Kâdetü ve'r-Rûsul*" ve "*Fi Emvâlihîm*" ve "*Fi Ramadân*" adında üç bölümden oluşmaktadır. el-Hey'etü'l-Mısıryye li'l-Kitâb tarafından kitapçıklar halinde basılan bu sohbetlerde el-Hûlî, tefsirle ilgili ortaya koyduğu ilkelere bağlı kalmamıştır. Bu çalışmaları kitabında "üç aşama" şeklinde inceleyen Fehd er-Rûmî'ye göre el-Hûlî, ilk iki aşamada (*el-Kâdetü ve'r-Rûsul - Fi Emvâlihîm*) metodun ilkelerini tam olarak uygulayamasa da bunu üçüncü aşamada (*Fi Ramadân*) başarıyla tatbik etmiştir. Bkz. Rûmî, *İtticâhâtü't-Tefsîr*, III, 906, 911, 916,

Hûlî'den sonra öğrencilerinden bazıları onun ortaya koyduğu metodu sürdürmek istemelerine rağmen uygulamada birtakım sorunlar yaşamışlardır. Emîn el-Hûlî'nin *Menâhic Tecdîd*¹³⁷ isimli kitabında tefsire dair söylediği şeyler, fasıl ve bölümleri yazılmamış bir kitabın mukaddimesi niteliğindedir. Öğrencileri arasında bunları tatbik etmeye çalışırken¹³⁸ hataya düşenler olduğu gibi isabet eden ve sapmadan bu metot üzere yürüyenler de olmuştur.¹³⁹

Hûlî, ortaya koyduğu bu "yenilikçi metod"unda er-Râğıb el-İsfahânî (ö.502 /1108)'den¹⁴⁰ ve Muhammed Abduh (ö. 1905)'dan¹⁴¹ etkilendiğini belirtmektedir.¹⁴²

Fehd er-Rûmî, 1985 yılında İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi-Usûluddîn Fakültesinde sunduğu doktora tezinde beyânî tefsir eğilimine dair kapsamlı metodolojik bir araştırma ortaya koymuştur.¹⁴³

b. Âişe Abdurrahman Bintü-Ş-Şâtî'

Âişe Abdurrahman, bu metotla ilgili iki ciltten oluşan *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'ânî'l-Kerîm* isimli eserini kaleme almıştır. Kitabının birinci cildinde "*Duhâ, İnşirâh, Zilzâl, Nâziât, Âdiyât, Beled, Tekâsür,*" ikinci cildinde ise "*Alak, Kalem, Asr, Leyl, Fecr, Hümeze, Mâûn*" olmak üzere toplam on dört¹⁴⁴ sûrenin tefsirini yapmıştır.¹⁴⁵

Bintü-Ş-Şâtî', bu tefsirinde kendisinden önce telif edilen tefsirlere benzemeyen yeni bir tefsir biçimi ortaya koymuştur. Bu metodun en bariz yönü, lafzın, Kur'ân'daki bütün bağlamları göz önünde bulundurularak değerlendirilmesidir.

137 Bu kitabın, Emrullah İşler ve Mehmet Hakkı Suçın tarafından *Arap-İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar* adıyla Türkçeye çevirisi yapılmış ve Kitâbiyât Yayınevi tarafından (Ankara 2006) basımı gerçekleşmiştir.

138 Bunların başında gelen Âişe Abdurrahman, hocasının metodunu, kaleme aldığı *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'ânî'l-Kerîm* isimli eserinde sürdürmeye çalışsa da Muhammed İbrahim Şerîf ve Fehd er-Rûmî gibi bazı çağdaş araştırmacıların eleştirilerine maruz kalmıştır. Bkz. Muhammed İbrahim eş-Şerîf, *İtticâhâtü't-Tecdîd fi Tefsîri'l-Kur'ânî fi Mısır*, (Kahire: Dâru't-Türâs, 1402/1982), 607; Rûmî, *İtticâhâtü't-Tefsîr*, III, 951-955.

139 Beyyûmî, *Hutuvâtü't-Tefsîri'l-Beyânî*, 140.

140 Hûlî, "Tefsîr," 2346.

141 Hûlî, "Tefsîr," 2348-2349.

142 Hirmâs, "el-İtticâhu'l-Beyânî," 49.

143 Bkz. Rûmî, *İtticâhâtü't-Tefsîr*, III, 881-982.

144 Sâmerri'nin de tefsirinde sadece 14 sûrenin beyânî tefsirine yer vermesi dikkat çekicidir.

145 Hûlî'nin müstakil bir metot haline getirdiği bu metotla ilgili konulu tefsire dayanan bir tefsir ortaya koymaması; kendisinden sonra gelen Âişe Abdurrahman'ın da az sayıda sûre tefsir etmesi, bazı araştırmacılar tarafından, beyânî tefsir metodunun bir eksikliği olarak görülmüştür. Bkz. Harun Ögmüş, *Muhâdarât fi 'Ulûmî'l-Kur'ân ve Târîhi't-Tefsîr*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 120.

Metodun konulu tefsire ve Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine dayanması, bağlam merkezli bu anlayışın doğal bir sonucudur.

Başka bir deyişle müfessir, Kur'ân'ı yorumlarken âyette geçen kelimenin indiği dönemdeki anlamını tespit etmek için, o kelimenin Kur'ân'da mevcut tüm sıyga / formlarını incelemelidir. En açık lafızda bile olsa bu metodu terk etmemelidir. Örneğin "أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ" - Senin göğsünü açmadık mı?¹⁴⁶ âyetinin tefsirini yaparken içinde değişik formlarıyla "الشَّرْح" veya "الصَّدْر" kelimesinin geçtiği her âyet tespit edilmelidir. Aynı işlem -manası anlaşılrsa da- her lafız için tekrarlanmalıdır. Beyânî tefsir, güvenilir bir tefsir çeşidi olmakla birlikte umumu tahsis eden, mutlakı sınırlayan ve mücmeli açıklayan sünnete yer vermediği için fikhî âyetlerin tefsirinde yetersiz görülmüştür.¹⁴⁷

c. Âişe Abdurrahman Bintü'ş-Şâti'in Beyânî Tefsir ile İlgili Ortaya Koyduğu İlkeler

Âişe Abdurrahman, Abduh ve Hülî'nin görüşlerinden yola çıkarak Kur'ân üslubunu beyânî yönden incelemeye başlamıştır. Ona göre Kur'ân üzerinde yapılacak beyânî bir araştırma, diğer araştırmalardan önce gelir. Çünkü belli maksatlarla Kur'ân'ın farklı yönlerini inceleme konusu yapan kimseler, onun eşsiz üslubunu anlamadan ve onun beyânî üslubuna vakıf olmadan bu maksatlarından hiçbirine ulaşamazlar.¹⁴⁸

Kur'ân'daki bir kelimenin hangi anlam veya anlamlarda kullanıldığını tespit etmek için o kelimeyi önce âyet ve sûredeki özel bağlamı içerisinde, sonra da Kur'ân'ın tamamında ele alıp değerlendirmeyi öngören bu metodun aşamaları şunlardır:

1- Zaman ve mekân şartlarını tanımak için aynı konuyla ilgili âyetleri nüzul terbine göre sıralayarak âyetin nüzulüne tanıklık eden rivayetlerden yararlanmak. Âyeti daha sağlıklı bir şekilde anlayabilmek, indiği ortam ve zamanı iyi bilmekle yakından ilgilidir. Dolayısıyla müfessir, âyetin nüzul sebebiyle ilgili rivâyetleri de göz önünde bulundurmalı; âyetteki maksadın, nüzul sebebinin husûsî olmasıyla değil, lafzın umûmî olmasıyla elde edileceğini iyi bilmelidir. Esbâb-ı nüzûlün, nassı çevreleyen karinelere biri olmaktan daha fazla bir anlam ifade etmeyeceğinin farkında olmalıdır.¹⁴⁹

146 İnşirâh, 94: 1.

147 Cafer Sübhânî, *el-Menâhîcu't-Tefsîriyyetu fi Ulûmi'l-Kur'ân*, (Kum: 1409), 145-147.

148 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1977/1397), 28.

149 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsîru'l-Beyânî*, II, 28.

2- Kur'ânî lafzın varid olduğu bütün yerleri istikrâ yöntemine dayalı dakik bir inceleme tabi tutmak. Lafzın dildeki orijinal anlamını tespit ettikten sonra tümevarım yöntemiyle o lafzın Kur'ân'daki bütün kullanımlarını araştırarak Kur'ân'ın genel bağlamındaki manasına ulaşmak.

3- Lafzın farklı kullanımlarındaki manalarını tespit edebilmek için Arapça mucemlerle tefsir kitaplarını metodun hizmetine sunmak.

4- Lafza yüklenen sözlük manalarından uygun olanı seçme ya da o lafza başka yerlerde bulunmayan yeni bir anlam katma işlevini nassa bırakmak.¹⁵⁰

3- Siyâkın delâletini bütün yönleriyle düşünmek ve Selefin "Kur'ân'ın bir kısmı, diğer bir kısmını tefsir eder" sözünün gereğini titizlikle yerine getirerek Kur'ân lafızlarını bütün yabancı unsurlardan ve beyânî asaletine hâlel getirecek şâibelerden arındırmak.¹⁵¹

4- Kur'ânî nassın hakemliğinde anlatıma odaklanmak. Müfessirlerin nass ve bağlamla bağdaşan görüşlerinden istifade etmek. Mezhebî yorumlardan ve İsrailiyattan uzak durmak. Müfessir, Kur'ân'ın ifadesindeki maksadı yakalamaya çalışmalı ve anlatılmak isteneni vermesi açısından âyetin siyak ve sibakına başvurmalıdır. Önceki müfessirlerin görüşlerine başvurarak nassın kabul ettiği görüşleri kabul etmeli, diğerlerini reddetmelidir.¹⁵²

5- "Kur'ân'ın kendisi kaidedir" ilkesine bağlı kalmak. Müfessir, manaya ulaşmaya çalışırken nahivcilerin ve belâğatçıların görüşlerinden önce nassın siyakına başvurmalıdır. Çünkü bir tabirin, beyân mucizesi Kur'ân'da bulunması, "lüğavî ve belâğî bütün kaidelerin kendisine arz edildiği bir asıl (şâhid ve hucet)" olması için kâfidir. Arapçayı ilim ve sanat olarak öğrenmesine rağmen zevk ve selika olarak özümsememiş nahivci ve belâğatçıların ortaya koyduğu kaidelerin Kur'ân üzerinde tatbik edilmesi doğru değildir.¹⁵³

6- Kur'ân ibarelerinin temsil ve mecâza hamledilmesi mümkündür. İnşirâh sûresinin "وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ" – Üstünden yükünü indirip atmadık mı? O yük ki belini çökertmişti"¹⁵⁴ ayetlerinde Peygamber (s.a.v.)'in belini büken yük, maddi bir yük değil, davet ve risâletin ağır yüküydü.¹⁵⁵

150 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsiru'l-Beyânî*, II, 7-8.

151 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsiru'l-Beyânî*, II, 14.

152 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsiru'l-Beyânî*, II, 8.

153 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsiru'l-Beyânî*, I, 35.

154 İnşirâh, 94: 2-3.

155 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsiru'l-Beyânî*, I, 60-61.

7- Bir hidayet ve din kitabı olan Kur'ân lafzını, bilimsel keşiflerin ulaştığı verilere hamletmemek."¹⁵⁶

8-Konulu tefsir çalışması yapmak. Bu çalışmada tek bir konu ele alınır. İncelenen konuyla ilgili âyet ve sureler toplanır. Bu naslardaki lafızların lügavî delaletleri tespit edildikten sonra Kur'ân'ın bu lafızları kullanışı ve üslubu incelenerek doğru manalara ulaşmaya çalışılır.¹⁵⁷ Âişe Abdurrahman beyânî tefsirin unsurlarından olan konulu yaklaşımı (*el-mükevvinü'l-mevdû'î*) şöyle izah etmektedir: "Bu tefsir meto-
dunda –hocamdan öğrendiğim üzere- asolan, tek bir konuyu incelemeyi amaçla-
yan "konulu yaklaşım"dır. Buna göre Kur'ân'ın tamamında incelenen konuyla ilgili
âyetler toplanır. Bunlardaki lügavî delaletler belirlendikten sonra Kur'ân'ın, incelenen
konuya dair lafız ve üslupla ilgili kullanımları tespit edilmiş olur. Bu metot, lafzı
veya âyeti, Kur'ân'daki genel bağlamından koparacak şekilde Kur'ân'ı sûre sûre yo-
rumlayan ve Kur'ân'ın üslubunu, beyânî özelliklerini ve kendi lafızlarına yüklediği
anımları tespit etme imkânı sunmayan tefsir metodundan farklıdır."¹⁵⁸

Tefsirde konulu yaklaşım,¹⁵⁹ nassın edebî özelliklerini öğrenme şartlarından en önemlisini oluşturan metodolojik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım Kur'ân'ın tama-
mında aynı konuyla ilgili âyetleri toplama, birbiriyle mukayese etme ve beyânî
yönlerini ortaya çıkarma imkânı sunmaktadır.¹⁶⁰

Âişe Abdurrahman, bu metodu konu birliği olan bazı kısa surelerde¹⁶¹ uygula-
maya koymuştur. Mesela Âdiyat sûresinde konu bütünlüğü görülmektedir. Sure,
sert ve ani bir baskın sahnesini tasvir ederek başlamaktadır. Baskın, sabah aniden
gerçekleşmiştir ve ordu, topluluğun içine kadar girince ancak insanlar uyanabil-
mişlerdir. Ordu, onların birliğini bozmuş ve kaldırdığı toz-dumanın içinde onları
uyandırmıştır. Sahne, Kasem Vâv'ından sonra gelmekte ve insanların dikkatleri,
korku ve şaşkınlığa yol açan bir sabah baskınına çekilmektedir. Sonra henüz ger-
çekleşmemiş, ancak kesinlikle gerçekleşecek olan gayba ait bir başka sahne gel-
mektedir. O da yeniden diriliş sahnesidir. Bu olay, uzun zamandır Allah'ın nimet-

156 Âişe Abdurrahman, *Makâlun fi'l-İnsân*, (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1969), 17.

157 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsiru'l-Beyânî*, I, 60-61.

158 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsiru'l-Beyânî*, I, 17-18. Krş. Şimşek, *Tefsir Problemleri*, 117-119.

159 Fehd er-Rûmî, –birçok kişi böyle kabul etse de- "konululuğun" bir tefsir metodu olmadığını; aksine edebî tefsir eğilimine sahip olanların öne çıkardıkları bir tefsir çeşidi ve aracı olduğunu belirtmektedir. Tefsir yöntemlerinin de âlimlerin taksim ettiği şekilde "tahlilî," "icmâlî," "karşılaştır-
malı" ve "konulu tefsir" şeklinde zikretmektedir. Rûmî, *İtticâhâtü't-Tefsîr*, III, 872.

160 Muhammed Ali er-Ridâi el-İsfehânî, *Menâhîcu't-Tefsîr ve İtticâhâtuh – Dirâse Mukârîne fi Menâhi-
ci Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, trc. Kâsım el-Beydânî, (Beyrut: 2008), 419.

161 Âdiyat, 100: 1.

lerini inkâr eden ve kuruntularıyla avunan insanların aniden başına gelecektir. İnsanlar, birden kabirlerinden diriltilmişlerdir. Şaşkın ve dağınıktırlar. Grup grup gelmektedirler. Ardından çok süratli bir şekilde olaylar peşi sıra gerçekleşecek ve tüm insanlar her şeyden haberdar olanın huzuruna gelecektir. Alışılmış bir vakıa olan baskın sahnesiyle ileride vuku bulacak gaybî bir vakıa arasında, üzerine yemin edilen (muksem aleyh) yer almaktadır: “Şüphesiz ki insan, Rabbine karşı nankördür. Kendisi de buna şahittir. Şüphesiz ki insan, mala pek tutkundur.”^{162/163}

Âişe Abdurrahman bu başlık altında ayrıca mutluluk (السَّعَادَة),¹⁶⁴ huzur (الطُّمَأْنِينَة),¹⁶⁵ şaşkınlık (الدَّهْشَة وَالتَّعَجُّب),¹⁶⁶ korku (الْفَزَعُ وَالْخَوْفُ)¹⁶⁷ gibi kavramları da incelemektedir.

Sonuç

Kur’ân’ın inişiyile başlayan tefsir hareketi çeşitli aşamalardan geçerek günümüze kadar gelmiştir. İcâz’ü’l-Kur’ân alanında telif edilen eserlerde beyânî icâza da yer verilmesine rağmen 20. yüzyıla kadar bu icâz çeşidine dair sistematik bir tefsir yöntemi ortaya konmamıştır.

Beyânî tefsir Emin el-Hûlî’nin öncülüğünde ‘Kur’ân tefsirinde yeni bir metot’ olarak hayatımıza girmiştir. Âişe Abdurrahman, eşi el-Hûlî’nin geliştirme ve örnekendirme imkânı bulamadığı “Edebi Tefsir” anlayışını kaleme aldığı eserlerinde “Beyânî Tefsir” adıyla Kur’ân’a tatbik ederek somutlaştırmaya çalışmıştır.

Bu tefsir metodu, klasik dönem âlimlerinin Kur’ân’ın edebi yönünü ortaya çıkarmak için yaptıkları çalışmaların bir devamı niteliğinde görülmelidir. Hûlî’nin ortaya koyduğu “tefsirin asıl hedefi sadece edebi olmalıdır” ilkesiyle –bazılarının iddia ettiği gibi- Kur’ân’ın yol gösterici yönü ihmal edilmemiştir. Aksine Arap dil otoritelerini aciz bırakan Kur’ân’ın eşsiz beyânî icâzına dikkat çekilmiştir. Beyânî tefsir âlimleri bu anlayış içerisinde dilsel birim kabul ettikleri Kur’ân lafızlarının özel ve genel bağlamlarını inceleyerek anlamlarını kesinleştirmeye çalışmışlardır.

Şüphesiz ki Kur’ân, inananlar için bir hidayet kaynağıdır. Allah tarafından okunsun ve anlaşılсын diye gönderilmiştir. Bu anlaşılma eylemi ayetleri bağlamından koparmadan Kur’ân’ın bütünlüğü gözetilerek yapılmalıdır.

162 Âdiyât, 100: 6-8.

163 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsîru’l-Beyânî*, I, 119-120.

164 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsîru’l-Beyânî*, I, 60, 68, 189; II, 66, 105.

165 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsîru’l-Beyânî*, I, 38, 60; II, 161-162.

166 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsîru’l-Beyânî*, I, 86-88, 116-131; II, 23, 101-102.

167 Âişe Abdurrahman, *et-Tefsîru’l-Beyânî*, I, 83, 95-96, 116-119; II, 33, 159.

Anlama ve yorumlama faaliyetinin nesnelliği gözönüne alındığında Kur'ân'ın herkesçe kabul görecektir şekilde tek ve nihai yorumunun yapılamayacağı aşikârdır. Dolayısıyla ilahî vahyin bir noktaya kadar farklı okumalarının olması normal karşılanmalıdır. Fakat bu anlama ve yorumlama faaliyeti sırasında istinbat edilen manalar Kur'ân'ın rehberlik vasfına halel getirmemelidir.

Kaynakça

Abbâs, Fadl Hasan. *İtticâhâtü't-Tefsîr ve Menâhîcu'l-Mufessîrin fi'l-Asri'l-Hadîs: et-Tefsîr Esâsiyyâtuh ve İtticâhâtuh*. Amman: Mektebetü Dendîs, 1426/2005.

Abdurrahman, Âişe. *et-Tefsîru'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1977/1397.

Abdurrahman, Âişe. *el-İcâzu'l-Beyânî li'l-Kur'ân ve-Mesâilu İbni'l-Ezrak*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1971/1391.

el-Beyyûmî, Muhammed Receb. *Hutuvâtü't-Tefsîri'l-Beyânî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Mısır: Mecma'u'l-Buhûsî'l-İslâmiyye, 1391/1971.

Boullata, Issa J. "Kur'ân'ın Belağat Açısından Tefsiri: İcâz ve İlgili Konular," çev. İbrahim H. Karlı. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5 (2005): 255-274.

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-Sahîh*. tah. Mustafa Dîb el-Buğâ. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987.

el-Câbirî, Muhammed Âbid. *Arap Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.

Derrâz, Muhammed Abdullah. *en-Nebeu'l-Azîm Nazarât Cedide fi'l-Kur'ân*, nşr. Abdulhamîd ed-Dehâhîni. Riyad: Dâru Taybe, 1417/1997.

Ebû Zeyd, Ahmed. *et-Tenâsubu'l-Beyânî fi'l-Kur'ân: Dirâse fi'n-Nazmi'l-Ma'nevî ve's-Savtî*. Rabat: Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, 1992.

el-Hâlidî, Salâh Abdulfettâh. *İcâzu'l-Kur'âni'l-Beyânî ve Delâilü Masdarihî'r-Rabbânî*. Amman: Dâru Ammâr, 1421/2000.

Hirmâs, Abdurrezzâk. "el-İtticâhu'l-Beyânî fi't-Tefsîr: Neş'etuhû ve-Tatavurruhu." *Mecelletu Da'veti'l-Hak*, 325 (1417/1996): 32-50.

Hirmâs, Abdurrezzâk. "el-İtticâhu'l-Luğavî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm." *Mecelletu Da'veti'l-Hak*. 323 (1417/1996). Erişim 02 Temmuz 2015, <http://www.habous.gov.ma/daouat-alhaq/item/8105>.

Hirmâs, Abdurrezzâk. "Kadiyyetu'l-İcâzi'l-Kur'ânî: el-Hakîkatu ve Mülhâ." *Mecelletu'l-Mişkât*, 19 (1994): 135-143.

el-Hülî, Emîn. "Tefsîr." *Dâireti'l-Ma'ârifî'l-İslâmiyye*. M.Th. Houtsma, T. W. Arnold, R. Basset, R. Hartmann, tah. İbrahim Zeki Hurşid – Ahmed eş-Şintînâvî – Abdulhamîd Yunus – Hasan Habeşî – Abdurrahman eş-Şeyh – Muhammed Anânî. Şârika: Merkezu'ş-Şârika li'l-İbdâ'i'l-Fikrî, 1418/1998.

İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî. *Mu'cemu Mekâyisî'l-Luğâ*, nşr. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Ruveyfî. *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: 1955.

el-İsfehânî, Ebû'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râğıb. *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, tah. Safvân Adnân Dâvûdî. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1430/2009.

el-İsfehânî, Muhammed Ali er-Ridâî. *Menâhîcu't-Tefsîr ve İtticâhâtuh – Dirâse Mukârine fi Menâhîci Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, trc. Kâsım el-Beydânî. Beyrut: 2008.

el-Kevvâz, Muhammed Kerîm. *Ebhâs fi Belâğati'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: 2006.

Kutub, Seyyid. *et-Tasvîru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'ş-Şurûk, 2002.

el-Mubârek, Muhammed. *Dirâse Edebiyye li-Nusûsin Mine'l-Kur'ân*. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1964.

Muslim, İbnu'l-Haccâc Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Neysebûrî. *Sahîhu Muslim*, tah. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.

er-Râfî'î, Mustafa Sâdık. *İcâzu'l-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1393/1973.

er-Rûmî, Fehd b. Abdirrahman. *İtticâhâtuh-t-Tefsîr fi'l-Karnî'r-Râbî'i Aşer*. Riyad: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997.

Sa'fân, Kâmil Ali. *el-Menhecû'l-Beyânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Mektebetü'l-Anglo el-Mısıriyye, 1981.

es-Sağîr, Muhammed Huseyn Ali. *el-Mebâdî'u'l-Âmme li-Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm Beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbîk*. Beyrut: Dâru'l-Müerrihi'l-Arabî, 1420/2000.

es-Sâmerrâî, Fâdil Sâlih. *Alâ Tarîki't-Tefsîri'l-Beyânî*. Amman: Dâru'l-Fikr, 1434/2013.

es-Sâlih, Subhî. *Dirâsât fi Fikhi'l-Luğa*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1976.

es-Sâlih, Subhî. *Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1977.

Selâm, Muhammed Zağlûl. *Eseru'l-Kur'âni fi Tatavvuri'n-Nakdi'l-Arabiyyi İlä Âhiri'l-Karnî'r-Râbî'i'l-Hicri*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1961.

Şeref, Hafnî Muhammed. *İcâzu'l-Kur'âni'l-Beyânî Beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbîk*. Kahire: 1390/1970.

eş-Şerîf, Muhammed İbrahim. *İtticâhâtuh-t-Tecdid fi Tefsîri'l-Kur'âni fi Mısır*. Kahire: Dâru't-Türâs, 1402/1982.

Şimşek, M. Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2008.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib el-Âmulî. *Câmi'u'l-Beyân 'An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, tah. Ahmed Muhammed Şâkir. yy.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.

et-Tayyâr, Müsâid b. Süleyman b. Nâsîr. *et-Tefsîru'l-Lüğavî li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Demmam: Dâru İbni'l-Cevzi, 1422.

ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Huseynî. *Tâcu'l-Arûs Min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Mısır: 1306.

ez-Zehabî, Muhammed Huseyn. *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*. Kahire: Mektebetu Vehbe, ts.

ez-Zemaşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'An Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vîl*, tah. Muhammed Abdüsselâm Şâhîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1995.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm. *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. Mısır: ts.